

Zoran D. Janjetović

Izračunavanje broja žrtava Drugoga svetskog rata u Jugoslaviji - jedno iskustvo

Svi ratovi za sobom ostavljaju žrtve. Utvrđivanje njihova broja je za istoričare često teži zadatak no osvetljavanje bilo kog drugoga problema u vezi sa ratom. Za to postoji više razloga. Pre svega u ratu se često svaka strana trudi da iz političkih razloga umanja broj svojih, a da uveća broj neprijateljevih žrtava. Jasno je da takav stav posle rata otežava posao. Pored toga, ponekad po završetku rata dolazi do preuveličavanja broja sopstvenih civilnih žrtava sa ciljem da se iznude što veće reparacije i ocrni neprijatelj - ili iz drugih sličnih razloga.

Drugi svetski rat na području prethodne Jugoslavije je takođe bio praćen preuveličavanjem broja stradalih. I ne samo to: bio je praćen i *zamaglivanjem* porekla palih, što je dakako olakšavalo i manipulaciju njihovim brojem. Posleratne vlasti su svesno pribegle takvom tretmanu žrtava. Time su htele da postignu nekoliko stvari. Pre svega, da pred svetskom javnošću uvećanim brojem žrtava opravdaju zahteve i za većom ratnom odštetom i uveličaju zasluge Jugoslavije za savezničku stvar. Zbog toga je iznošen velik broj žrtava, a zanemarena činjenica da je jedan broj njih pao upravo na strani protiv koje se anti-hitlerovska koalicija borila. Poreklo (ideološko i nacionalno) palih je obično prećutkivano iz istih razloga, ali i da se ne bi ometalo nacionalno pomirenje unutar zemlje. (Ispostaviće

se kasnije da će baš to omogućiti velike manipulacije onima koji su pred raspad prethodne Jugoslavije počeli da raspiruju nacionalizme.) To je istovremeno omogućavalo da se gradi legenda o, uz nekoliko spremnih izuzetaka, *dobrim jugoslovenskim narodima* čije je celokupno stradanje izazvano agresijom sila Osovine i represivnim merama okupatora i malobrojnih domaćih izdajnika. Takvo viđenje je legitimisalo vlast Komunističke partije koja je, naravno, jedina povelila borbu protiv takva stanja. Drugim rečima, rat je predstavljan isključivo kao oslobodilački (u nacionalnom i socijalnom smislu), dok se previđala njegova dosta izražena komponenta koja ga je svrstavala i u građanske ratove. No time se ne završavaju prednosti koje je pružao pojednostavljeni *crno-beli model* predstavljanja pitanja ratnih žrtava. Takav pristup je, naime, uz *guranje pod tepih* nacionalnih sukoba tokom rata, omogućio da se u *melting-pot* ukupnih žrtava rata (u nekadašnjem žargonu *žrtava fašističkog terora*) neprimetno ubace i žrtve parti-zana - kako ratne, tako i posleratne. Tako je broj žrtava rata dekretiran i u njega se više nije smelo javno posumnjati. Naravno da se nije smela preispitivati ni struktura ljudskih gubitaka, iako je među njima bilo ne samo pripadnika različitih nacija nego i pripadnika različitih političkih, socijalnih, starosnih, polnih itd. grupa. U tome se sastoji poseban vid nepravde takvog postupka: bebe iz kolevki i pasivni nemoćni starci su strpani u isti koš sa usijanim glavama nacionalističkih i komunističkih borovnika koji su potpuno svesno žrtvovali svoje živote *za svoje ideale i svoje vođe*.

Zbog svega toga nije čudno što je do prvih ozbiljnijih javnih preispitivanja ukupnog broja stradalih u Drugome svetskom ratu na tlu prethodne Jugoslavije došlo tek

osamdesetih godina 20. veka kada su *komunistički oblik vlasti i ideologija* počeli sve više da gube na uverljivosti.¹

Među narodima koji su živeli na području prethodne Jugoslavije, nemačka nacionalna manjina predstavlja nešto posve specifično u mnogo čemu.² Između ostalog, oni su jedina etnička grupa koja je po završetku Drugoga svetskog rata u nas praktično nestala. Rat i njegove neposredne posledice su bili uzrok tome. Tokom rata Folksdojčeri su stradali u borbi u raznim vojnim, poluvojnim i policijskim formacijama ili kao civili - žrtve partizanskih napada na njihova sela. Završetak rata je doneo *talas terora* praćena masovnim ubistvima, a odmah zatim je usledilo i logorisanje gotovo celokupne nacionalne manjine. Logori su zbog nehumanih uslova života odneli desetine hiljada žrtava. Jedan broj Nemaca je deportovan i u Sovjetski Savez, odakle se, takođe, mnogi nisu vratili živi. Jedan deo nemačke nacionalne manjine je iseljen ili evakuisan još za vreme rata; nepoznat broj je iz logora pobegao preko granice; preživeli iz Sovjetskog Saveza nisu vraćeni u Jugoslaviju nego su poslani za (Istočnu) Nemačku; oni koji su, pak, u zemlji preživeli logorisanje su se posle toga, tokom sledećih 10-15 godina, iselili u Austriju ili Nemačku.

Zbog takve sudbine, pripadnici nemačke nacionalne manjine su do danas ostali opsednuti brojem žrtava svojih

¹ Up. B. Kočović, *Žrtve Drugoga svetskog rata u Jugoslaviji*, London, 1985, i V. Žerjavić, *Gubici stanovništva Jugoslavije u Drugome svjetskom ratu*, Zagreb, 1989.

² Zbog razloga prostora ovde se ne možemo zadržavati na svim specifičnostima te etničke grupe o kojoj je literatura izuzetno bogata. Najbolji kratki pregled njihove predratne, ratne i posleratne istorije vidi u: H.-U. Wehler, *Nationalitaetenpolitik in Jugoslawien. Die deutsche Minderheit 1918-1978*, Goettingen, 1980.

sunarodnika. Budući da su oni bili srazmerno mala, ali i pre iseljavanja dosta dobro organizovana zajednica, nije čudno što su oni jedini narod sa prostora prethodne Jugoslavije koji je sa priličnom tačnošću izračunao svoje ratne i poratne gubitke. U daljem tekstu ćemo se pozabaviti time kako su oni došli do broja svojih žrtava, kolika je njegova uverljivost i kakve pouke ostali istraživači broja žrtava Drugoga svetskog rata na tlu Jugoslavije mogu izvući iz folksdojčerskog primera, odnosno da li njihov metod može da posluži kao model pomoću koga bi se došlo do ukupnog broja žrtava Drugoga svetskog rata na tlu Jugoslavije.

Ubrzo po završetku Drugoga svetskog rata u Zapadnoj Nemačkoj se počelo sa prikupljanjem svedočanstava proteranih Folksdojčera iz cele Evrope radi pripremanja materijala za mirovnu konferenciju. Trebalo je da pri mirovnim pregovorima nedužne nemačke žrtve posluže kao protivteža žrtvama nacističkog režima i štetama koje je Nemačka prouzrokovala svojom agresijom.³ Pristupilo se prikupljanju svedočanstava preživelih izbeglica i prognanika iz cele Istočne Evrope. Pri tome su *jugoslovenski Folksdojčeri* predstavljali srazmerno malu grupu unutar 12-13 milionskog izbegličkog korpusa. Od *jugoslovenskih Nemaca* prikupljeno je nekoliko desetina hiljada svedočanstava koja se čuvaju u odeljku nemačkog Saveznog arhiva u Beyreuthu. Na taj način prikupljena svedočanstva su poslužila kao osnov za seriju publikacija o izgonu Nemaca iz Srednje

³ Up. M. Beer, Im Spannungsfeld von Politik und Geschichte, *Vierte-lahrshefte fuer Zeitgeschichte*, XLVI, 3, 1998, 354-364, i Die Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa: Hintergruende, Entstehung, Ergebnis, Wirkung, *Geschichte in Wissen-schaft und Unterricht*, L, 2, 102-105.

i Istočne Evrope, u kojoj je peti tom posvećen sudbini Nemaca u Jugoslaviji.⁴ Ta zbirka svedočanstava sadrži, na kraju podužeg uvoda iz pera Hans-Ulricha Wehlera, i statistički pregled broja folksdojčerskih ratnih i poratnih gubitaka.⁵ Po zaključcima do kojih je došao urednički tim *Dokumentacije...*, do oktobra 1944. godine, kada su jedinice Crvene Armije i Narodnooslobodilačke vojske, zauzele Vojvodinu, živote je izgubilo 28.000 folksdojčerskih civila i vojnika.⁶ Posle toga, u masovnim streljanjima i koncentracionim logorima živote je izgubilo još oko 67.000 Folksdojčera.⁷ Na žalost, detalji metodologije po kojoj se došlo do ovih brojeva, nisu poznati. Svakako su kao osnov služili jugoslovenski popisi stanovništva 1921. i 1931. godine, kao i pomenuta svedočanstva izbeglih Folksdojčera. U skladu sa tadašnjom politikom prećutkivanja sudbine nemačke manjine i ćutanja o pravom broju žrtava rata, ni jedan od vodećih istorijskih časopisa u prethodnoj Jugoslaviji se nije ni osvrnuo na pojavljivanje te publikacije, pa niti na njen statistički deo.

Navedenim rezultatima, koji su imali *oreol službenih*, budući da je *Dokumentaciju...* izdala bonaska vlada, nisu bila zadovoljna folksdojčerska udruženja koja su smatrala da je navedeni broj žrtava premali. Publicisti iz redova *jugoslovenskih Nemaca* i njima bliski autori su još pre objavljivanja *Dokumentacije...* navodili brojeve koji su

⁴ Up. Th. Schieder (ur.), *Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa. Das Schicksal der Deutschen in Jugoslawien*, Bonn, 1961 (dalje: *Dok.*).

⁵ Up. isto, 123E-132E.

⁶ Up. isto, 125E.

⁷ Up. isto, 131E-132E.

višestruko premašivali *službene* do kojih su došli priređivači *Dokumentacije...*⁸ Štaviše, ponekad su se i u službenim publikacijama bonske vlade nalazili podaci koji su bili mnogo sličniji folksdojčerskim negoli vladinim.⁹ I kasnije su ti preuveličani podaci preštampavani u folksdojčerskoj literaturi, odakle su našli put i do dela ozbiljne historiografije u kojima se povremeno pojavljuju i do naših dana.¹⁰

Kao i kod drugih naroda, i ovde je prisutno preuveličavanje broja sopstvenih žrtava. Razlozi su naravno i ovde slojeviti. Pored uobičajene želje da se kroz uvećavanje sopstvenog stradanja neprijatelj što više ocrni, ovde su na delu bili i drugi faktori. Jedan je bila nemogućnost beleženja broja žrtava u trenutku njihovog stradanja, kao i *suženje svesti* savremenika karakteristično za trenutke velikog straha. Ipak, možda je na preveliku procenu broja žrtava najviše uticalo preuveličavanje ukupnog broja Nemaca u pred-ratnoj Jugoslaviji.¹¹ Polazeći od mnogo većeg broja no što

⁸ Gerhard Wolfrum, *Jugoslawien. Osteuropa Handbuch*, Stuttgart, 1954, 36, navodi 183.000 kao minimalan broj žrtava; Leopold Rohrbacher, *Ein Volk ausgeloescht. Ausrottung des Donauschwabentums in Jugoslawien in den Jahren von 1944 bis 1948*, Salzburg, 1949, 33, navodi ih 200.000; Wilfried Krallert, Zur gegenwaertigen zahlenmaessigen Staerke des Deuschtums aus Suedosteuropa, *Suedostdeutsche Heimatblaetter*, IV, 1955, 95.) 260.000; a Gothold Rhode, *Die Deutschen im Osten nach 1945. Forschungsbericht, Zeitschrift fuer Ostforschung*, II, 2, 1953, 384, čak fantastičnih 385.000!

⁹ *Statistisches Bundesamt, Die Deutsche Vertreibungsverluste*, Stuttgart, 1958, 415, navodi broj od 40.000 ratnih i 135.000 posleratnih žrtava.

¹⁰ Tako, na primer, Stevan K. Pavlović (Pavlowitch) navodi da je u koncentracionim logorima pomrlo 85.000 Folksdojčera (*History of the Balkans 1804-1945*, London - New York, 1999, 328).

¹¹ Vođstvo Nemaca u Jugoslaviji je 1940. procenjivalo da u zemlji živi 685.000 Folksdojčera (*Nation und Staat*, XIII, 11-12, 1940, 363). U

su ga beležili popisi, nemački autori su dolazili do preuveličanog broja žrtava koji su, u poređenju sa preuveličanim početnim brojem, delovali uverljivo. No takve rezultate dovodi u određenu sumnju već sama činjenica da su nacionalne manjine po pravilu sklone da preuveličavaju sopstveni broj kako bi i na taj način dali veću težinu svojim manjinskim zahtevima. Prirodno je da u zemlji koja je malo marila za prava manjina, kao što je to bila međuratna Jugoslavija, iz tog razloga dođe i do drastičnog preuveličavanja broja pripadnika (ne samo nemačke!) manjine.

U svakom slučaju, preživeli Folksdojčeri su smatrali da je broj njihovih žrtava bio veći no što je to utvrdila bomska *Dokumentacija...* Zato je jedna ekipa Folksdojčera, predvođena Karlom Weberom, pristupila ponovnom prebrojavanju mrtvih nemačke manjine. Rad je završen sredinom devedesetih i objavljen u zasebnoj knjizi.¹² Autori ovog proračuna su uspeli da sa velikom dozom preciznosti izračunaju broj stradalih *Podunavskih Švaba*, dok je broj stradalih Nemaca iz Slovenije ostao na nivou nagađanja zbog nedostatka materijala. Međutim, budući da su ovi poslednji predstavljali malu grupu i da njihove žrtve nisu

novembru iste godine je isti časopis procenio da u Jugoslaviji ima čitavih 700.000 Nemaca (isto, XIV, 2, 1940, 69). Isti broj navode i O. Albrecht, Volkszahl der Deutschen in Europa, *Der Auslanddeutsche*, XX, 1937, 678, H. Ruediger, Zahl und Verbreitung des deutschen Volkes, u: Paul Gauss (ur.), *Das Buch vom deutschen Volkstum. Volkstum, Wesen, Lebensraum, Schicksal*, Leipzig, 1935, 7, i H. Brunner, Die Entwicklung der deutschen Volksgruppe in Jugoslawien, *Nation und Staat*, XII, 3, 1938, 139. Neki autori su navodili i fantastičnih 750.000! (G. Wolfrum, n.d., 36)

¹² Up. *Weissbuch der Deutschen aus Jugoslawien. Erschiessungen. Vernichtungslager. Kinderschicksale 1944-1948* (dalje: *WB*), Muenchen, 1995.

bile velike,¹³ celokupan rezultat se time bitno ne dovodi u pitanje. Za razliku od bonske *Dokumentacije...*, Weberov tim je došao do broja od 13.000 poginulih Folksdojčera za vreme rata,¹⁴ 10.000 pobijenih *u talasu masovne odmazde* prvih nedelja nove vlasti¹⁵ i oko 60.000 stradalih u logorima.¹⁶ Drugim rečima, ponovljeno prebrojavanje žrtava je više-manje došlo do istih rezultata kao i ono četrdesetak godina ranije, iako se struktura poginulih unekoliko izmenila. Na taj način su potvrđeni ispravnost prethodnog brojanja i procene koja ga je dopunila, s jedne, ali - u dobroj meri - i službenog jugoslovenskog popisa, s druge strane, kojega su Nemci (kao i ostale manjine) ranije dovodili u pitanje.¹⁷

Koje su pouke koje ta prebrojavanja folksdojčerskih žrtava mogu da daju za izračunavanje opšteg broja žrtava Drugoga svetskog rata u Jugoslaviji? Pre svega ustanovljen je uglavnom broj stradalih Nemaca, što znači da se njihove žrtve neće moći pribrojiti žrtvama ni jedne druge etničke grupe. Samim tim, pri izračunavanju broja žrtava rata i prvih posleratnih godina na određenoj užoj teritoriji, moraće se uzeti u obzir broj stradalih Nemaca kao korektiv brojevima žrtava drugih nacionalnosti na istoj teritoriji. Istovremeno, broj folksdojčerskih žrtava će naći svoju konačnu potvrdu ili korekciju tek kad se dođe do ukupnog broja žrtava Drugoga svetskog rata u celoj zemlji. Budući

¹³ Ukupan broj žrtava *slovenačkih Nemaca* je procenjen na oko 10.000 (up. isto, 940).

¹⁴ Up. isto, 897.

¹⁵ Up. isto, 940-942.

¹⁶ Up. isto, 945.

¹⁷ K. Weber i njegov tim su pošli od 540.000, što je dosta blizu službenom broju od oko 500.000 Folksdojčera.

da za najveći broj folksdojčerskih i mešovitih sela u kojima je bilo Nemaca postoje tačni podaci o broju stradalih kako za vreme rata, tako i nakon njega, ti brojevi mogu korisno poslužiti i za prebrojavanje žrtava na mikro nivou. Pored toga, broj preživelih, a evakuisanih ili iseljenih je takođe utvrđen, pa će se i on morati uzeti u obzir pri izračunavanju stvarnih ukupnih gubitaka Jugoslavije 1941-1945. godine.

Sada ćemo razmotriti da li je metod izračunavanja broja žrtava, odnosno dolaska do informacija potrebnih za izračunavanje tog broja, koji su primenili *jugoslovenski Nemci* potpuno ili delimično primenjiv za prikupljanje podataka o broju žrtava Drugoga svetskog rata u Jugoslaviji uopšte. Na žalost, kao što je rečeno, o Wehlerovoj metodologiji možemo samo da nagađamo, pa ćemo pažnju posvetiti samo metodama Weberova tima.

Prva pouka koja svakako bezrezervno mora da se usvoji je ta da je neizostavno potrebno u proračun uključiti i ljude koji su stradali posle završetka oružanih operacija ili samog rata kako na delu, tako i na celoj teritoriji prethodne Jugoslavije. Pored toga, trebalo bi uračunati i sve one koji su izbegli izvan zemlje, a da se oni neopravdano ne bi pripisali žrtvama. U tom cilju bilo bi nužno konsultovati i zemlje u koje su dotična lica izbegla, emigrantska udruženja itd. Drugim rečima, u *manjku ljudi* prouzrokovanom Drugim svetskim ratom, treba jasno razgraničiti pale od izbeglih. Dosadašnja istraživanja su doduše pokušavala da i taj aspekt imaju na umu, ali je tu, kao i kad su same žrtve u pitanju, potrebno doći do što preciznijih podataka, nalik na one do kojih su došli dobro organizovani Folksdojčeri.

Izvori koji su Folksdojčerima stajali na raspolaganju su kako gore pomenuta svedočanstva sakupljena nedugo po završetku rata, tako i naknadna svedočanstva iz vremena

kada je počeo da radi Weberov tim. Svakako da postoje brojna svedočanstva i o zločinima nad ne-nemačkim stanovništvom Jugoslavije, ali ona srazmerno nisu toliko mnogobrojna u odnosu na broj celokupnog stanovništva zemlje koliko su nemačka svedočanstva brojna u odnosu na nekadašnju nemačku populaciju. Pored toga, *jugoslovenski Nemci* su se posle Drugoga svetskog rata organizovali u čitav niz zavičajnih udruženja, koja praktično postoje za svako naselje sa nešto većim brojem Folksdojčera, što je omogućilo provere i dobijanje naknadnih informacija. Tako nešto ne postoji kada je u pitanju ne-nemačko stanovništvo. Štaviše, ovo stanovništvo je u nekim mestima potpuno nestalo, tako da bi bilo teško utvrditi da li je i koliko preživelih bilo. Ratovi devedesetih godina 20. veka su dalje razvejali stanovništvo dela pogođenih oblasti i doprineli uništavanju dela arhivske građe o tom problemu. Drugim rečima, dok su nemački autori mogli da se oslone na prilično razgranatu mrežu zavičajnih udruženja, to u jugoslovenskom slučaju nije bilo niti je sada moguće u znatnijoj meri.

Pored toga, zavičajna udruženja su izdala i čitav niz tzv. *zavičajnih knjiga* o mestima nekad naseljenim Nemcima. Po pravilu te knjige sadrže istorijat naselja i spiskove stradalih kako tokom Drugoga svetskog rata, tako i u prvima posleratnim godinama. Na taj način one su poslužile i kao izvor podataka za izračunavanje broja folksdojčerskih žrtava ili za proveru drugih izvora informacija. Ponovno stvar sa ne-nemačkim naseljima stoji mnogo nepovoljnije. Neuporedivo većem broju naselja nije posvećena ni jedna monografija, a često se, i u onima koje postoje, o žrtvama u

Drugome svetskom ratu mogu naći samo *ideološki pre-naduvane cifre*.¹⁸ Na žalost, nemačke monografije etnički mešovitim naselja se zbog nedostatka autorima dostupnih informacija i određene germanocentričnosti po pravilu bave samo nemačkim delom stanovništva. Zato one samo donekle mogu poslužiti kao pomagalo u izračunavanju ukupnog broja žrtava iz dotičnih mešovitim mesta.

Iz navedenog se vidi da su folksdojčerska iskustva teško primenjiva na izračunavanje opšteg broja žrtava Drugoga svetskog rata u Jugoslaviji. Ono što je bilo izvodljivo (ali ni tada ne u potpunosti!) za jednu srazmerno malu zajednicu, nije moguće primeniti i na celokupno stanovništvo države koje je bilo preko dvadeset puta veće. Ono što, međutim, ostaje kao pouka, koju uostalom potvrđuju i proračuni broja žrtava u nekim drugim zemljama,¹⁹ je to da je ukupan broj žrtava bio mnogo manji no što su to *komunističke vlasti* iz političkih razloga tvrdile. To su spekulativnim putem već odavno dokazali B. Kočović i V. Žerjavić, a na sadašnjim istraživačima je da to i dokumentovano dokažu. U tome im rezultati do kojih su došli Folksdojčeri u prebrojavanju žrtava mogu poslužiti kao delimično rešenje enigme te kao sredstvo za proveru i korekciju rezultata, ali im metodi nemačkih istraživanja uglavnom ne mogu biti od koristi.

S druge strane, očekivala bi se pomoć država naslednica prethodne Jugoslavije svojim istraživačima ove problematike. To bi moglo da delimično nadoknadi određene komparativne prednosti koje su Folksdojčeri imali u svom

¹⁸ Treba se setiti samo preuveličanih brojeva žrtava streljanih u Kragujevcu ili Kraljevu.

¹⁹ Na pr. u Rusiji.

radu. Pitanje je međutim da li i kolika državna sredstva mogu da nadoknade nedostatak razgranate informativne organizacije na terenu. Tim je od većeg značaja saradnja stručnjaka za ovu oblast iz zemalja nastalih na tlu prethodne Jugoslavije.

Konačno, o profesionalnom poštenju kao prvome preduslovu za uspeh nije, naravno, potrebno ni govoriti. Weberovu timu treba odati priznanje što je imao moralne hrabrosti da ospori sopstvene polazne pretpostavke. Njihovo dostignuće je tim vrednije što je iste polazne pretpostavke delila i većina ostalih zainteresovanih Folksdojčera. Nadajmo se da će i istraživači sa teritorije prethodne Jugoslavije imati takođe hrabrosti da brane naučno zasnovane rezultate, čak i ako su oni u suprotnosti sa uvreženim mišljenjima u njihovim sredinama.

Sažetak

U radu je reč o brojanju, odnosno izračunu folksdojčerskih žrtava Drugoga svetskog rata u dvema dokumentacijama izdatima u Nemačkoj. Razmatraju se rezultati i metodologija kojom se do njih došlo. Ispituje se i da li se metodologija koju su koristili folksdojčerski istraživači može primeniti za izračunavanje ukupnog broja žrtava rata u Jugoslaviji 1941.-1945. godine, sa zaključkom da se ne može koristiti. Ipak, broj folksdojčerskih žrtava se može smatrati za prilično tačan i on će morati da se uzme u obzir pri ukupnom prebrojavanju, odnosno izračunu žrtava.

Zusammenfassung

Das Reperat befasst sich mit der Opferzahlen der Volksdeutschen im Zweiten Weltkrieg in zwei Dokumentationen die in Deutschland veroeffentlicht worden waren. Die Ergebnisse und die einschlaegige Methodologie werden eroertert. Weiter wird untersucht ob die Methodologie der volksdeutschen Forscher fuer die Veranschlagung

der Gesamtopferzahl in Jugoslawien angewandt werden konnte, mit dem Schluss dass sie fuer so etwas nicht geeignet waere. Trotzdem kann die Zahl der volksdeutschen Kriegsoepfer als stichhaltig betrachtet werden, und man wird sie in die Rechnung einziehen muessen beim Opferzaehlen.